

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE GÜNEŞ TUTULMASI VE BUNUNLA İLGİLİ İNANIŞ VE ÂDETLER

Solar Eclipse in the Classical Turkish Poetry and, the Believes and the Traditions About the Solar Eclipse in the Turkish Folklore

Éclipse solaire dans la poésie classique-turque et croyances et traditions concernant l'éclipse solaire

Dr. M. Fatih KÖKSAL*

ÖZET

Klâsik Türk şiiri, yaygın kanaatin aksine toplum hayatından tamamen kopuk bir şiir değildir. Divan şairleri de yer yer toplumun inanış, gelenek ve göreneklerini şiirlerine aksettirmişlerdir. Bu yazıda insanların öteden beri ilgisini çekmiş bir tabiat olayı olan güneş tutulması ve bununla ilgili inanış ve âdetlerin Divan şairlerimizce nasıl değerlendirildiği konusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Klâsik Türk Şiiri, Divan Edebiyatı, Güneş Tutulması, Kûsûf, İnanış ve Âdetler

ABSTRACT

Classical Turkish poem, in contrast with the common belief, is not completely irrelevant to the life. Divan poets, also, reflect the society's beliefs, customs and traditions to their poems from time to time. This paper aims to analyze how the subject of solar eclipse, that is a natural evidence paid attention by the people from the old, and those beliefs and customs about the solar eclipse are carried out Divan poem.

Key Words

Classical Turkish Poem, Literature of Divan, Solar Eclipse, Beliefs and Traditions

Giriş

Klâsik Türk edebiyatına yönelik suçlamaların başta gelenlerinden biri, bu edebiyatın halktan tamamen kopuk bir yüksek zümre edebiyatı olduğu hususundadır. Hem bu iddianın sahiplerinin, hem de bu görüşün muarızlarının ortaya koydukları gerekçeler olmuştur. Esasen bu tartışmalar ülkemizde ilmî ve edebî merkezli olmaktan çok siyasî bir mihver etrafında gelişmiştir. Bu yazının konusu, böyle bir meseleyi ele almak veya bu konuda bir taraf olarak deliller ileri sürmek değildir. Ancak şu her hâlde herkesçe kabul edilir ki, bir edebiyat halktan ne derece uzak, geniş toplum kitlelerinden ne kadar kopuk olursa olsun, az veya çok, içinde bulunduğu toplumun yaşantısının

dan izler taşır. Divan şiirinde de bu tabii gerçeklik kaçınılmaz olarak vâridir. Sonuçta kendisi de toplumun bir bireyi olan Divan sanatkarı, -elbette bir halk şairi kadar olmamakla birlikte- mensubu olduğu toplumun kültür ve medeniyet dairesinin inanç, görenek, âdet ve alışkanlıklarını bir şekilde eserine yansıtmıştır. Bu yazının konusunu da, öteden beri insanların ilgisini çekmiş, çeşitli inanış, âdet ve kabullerle değerlendirilmiş bir tabiat olayı olan güneş tutulmasının ve güneş tutulmasıyla ilgili inanış ve âdetlerin Divan şiirine yansımaları oluşturmaktadır.

Güneş tutulması, ayın belirli zamanlarda güneş ile dünya arasına girerek güneş ışınlarının dünyanın belli bir

* Cumhuriyet Üniv. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl.

kesimine ulaşmasını engellemesi olaydır (Wiedemann 1996: 6/1117). Kısa bir müddet için gündüzün gece gibi kararmasına yol açan bu astronomik olay halk arasında her zaman ilgi görmüş, özellikle eski çağlarda bu olay türlü şekillerde yorumlanmış ve bu yorumlar beraberinde bir takım inanış ve âdetleri getirmiştir. Bu inanış ve âdetler, Anadolu'da ve Türk dünyasının muhtelif bölgelerinde kimi farklılıklarla bugün de varlığını sürdürmektedir.

Divan Şiiri Metinlerinde Güneş Tutulması

Güneş tutulması Divan şiirinde en çok Arapça "küsûf" kelimesiyle karşılanmıştır. Küsûf kadar yoğun kullanılmakla birlikte, aynı kökten gelen "güneşin 'kesâfet'i, 'münkesif olması ve 'inkisâf etmesi" ibareleri de kullanılmıştır. Lügat anlamı olarak "bir şeyin kesif olması, yoğunlaşması" demek olan "küsûf" kelimesi Arapçada terim olarak olarak hem güneş tutulmasını, hem ay tutulmasını karşılamakla birlikte ilm-i nücûm (müneccimlik) ıstılahı olarak güneş tutulmasına küsûf, ay tutulmasına husûf (veya ayın "münhasif" olması, "inhisâf" etmesi) denilmiş ve çoğunlukla da böyle kullanılmıştır. Her iki tutulmaya da küsûf denildiği gibi güneş tutulmasına husûf, ay tutulmasına küsûf dendiği de varıdır. Nitekim *Gül ü Nevrûz* mesnevisinde geçen (Delice 1995: 497)

Var mıdur bir mihr kim bulmaz husûf

Yâ ola bir meh ki ola bi-küsûf

beytinde veya *Nâili-i Kadim* (ö. 1666) *Divanı*'nda yer alan (İpekten 1970: 403)

Subhı hurşîd-i ruhuñ hasret-keş-i şâm eylesün

Âfitâbı münhasif mâhı siyeh-fâm eylesün

beytinde olduğu gibi edebî metinlerde de yer yer küsûf ile husûfun tam tersi

anlamda kullanıldığına dair örnekler mevcuttur. Bu ibareler, bazen dinî ıstılahta da yek diğerinin yerine kullanılmıştır (Meselâ bkz. Zeynüddin Ahmed 1991: 3/312).

Güneş, Divan şiirinde en çok sevgilinin yüzünün parlaklığı tavsif edilirken bir benzetme aracı olarak kullanılmıştır¹. Güneş gibi güneş tutulmasının da çoğunlukla sevgilinin yüzü ve yanağı, nâdiren de bütün vücudu ile ilgili teşbih ve istiareler yapılarak işlendiğini görüyoruz.

Güneş tutulması, "güneş"ten başka Türkçe "gün"; Farsça "hurşîd", "âfitâb", "hur"; Arapça "mihr" ve "şems" kelimeleriyle de geçmektedir. Divan şiirinde güneş tutulmasının genel olarak şu birkaç şekilde işlendiğini görüyoruz:²

1. Sevgilinin güneş gibi parlak yüzüne siyah saçları dökülünce yüz kısmen veya tamamen görünmez olur. Sevgilinin yüzünün parlaklığının görünmez oluşu, güneş tutulması demektir. Aynı şekilde yüzde koyu renkli "hat"ların (ayva tülelerinin) belirmesi de güneş tutulması olarak ifade edilir. Kimi şiirlerde de sevgilinin yüzünü herhangi bir şeyle (nikâb, perde, tutuk vs.) örtmesi güneş tutulmasına benzetilmiştir. Bu örtülme / örtünme bazen bütün bir vücudun örtülmesi şeklinde olur ki, sevgili güneşe eşdeğer olduğu için onun parlak vücudunun örtü sebebiyle görünmemesi de güneş tutulması demektir.

Harimî mahlasıyla şiirler yazan Sultan Korkud (1469?-1513?), "Eğer müneccim sevgilinin yüzünde misk saçan saçını görse, güneşin tutulduğuna hükmederek takvimine kaydeder." demektedir (Kılıç 1996: 216):

Gün tutıldı diyü hükm ide yaza takvîmine

Görse yüzinde müneccim zülf-i müşg-efşânını

Niğbolulu Âhî (ö. 1517) de, aşağıda-

ki beytinde “Sevgilinin yanağında misk kokulu saçını gören ‘güneşin üzerine bu siyah çadırı kim tuttu?’ diye sorar.” diyerek benzer bir hissiyatı dillendirmektedir (Sungur 1994: 213):

Müşğın saçını taraf-ı ‘izârında gören dir

Kim tutdı güneş üstine bu çetr-i siyâhı

Saçın sevgilinin yüzünü örtmesi tam güneş tutulmasını, ayva tüyelerinin küçük karartıları ise yarım güneş tutulmasını oluşturur. Ümmî Divan şairlerinden Enverî (ö. 1547) de sevgilisinin ayva tüyleri çıkmaya başlayınca bütün dünya halkının ‘yarım güneş tutulması oldu’ dediğini söylüyor (Tatçı - Kurnaz 2001: 141):

Geldi hattun didi ey mâh bütün halk-ı cihân

Nîm-bahşî güneşün oldı kûsûf ile nihân

Sevgilinin güneş gibi parlak yüzüne nikâbını (perde) örtmesi güneş ve ay tutulması gibidir. Bu fikir, 16. yüzyıl şairlerinden Antakyalı Gedâyî’nin şiirinde ifadesini şöyle bulmaktadır (Köksal 2001: 2/497):

Sanuram mihr ü mehe irmiş kûsûf ile husûf

Âfitâb-ı tal’atundan ref idicek sen nikâb

*Latîfi Tezkiresi’*nde yer alan ve bir başka tezkire yazarı olan Âşık Çelebi (ö. 1571) ’ye ait aşağıdaki beyitte de “perde” ve “güneş tutulması” arasındaki ilişki ile karşılaşıyoruz (Latîfi 1314: 237)

‘Arız olmuş çeşm-i dildâra remed tutmuş nikâb

Sandum anı göricek nîmî tutılmış âfitâb

Âşık Çelebi bu beytinde “Sevgilinin gözüne remed (bir tür göz hastalığı) musallat olmuş ve -muhtemelen kızarıklık vs. belirtileri olduğu için- gözüne perde çekmiş. Ben bunu görünce yarım güneş

tutulması zannettim.” derken sevgilinin güneş gibi parlak yüzünü perdeyle kısmen örtmesini yarım güneş tutulmasına benzetiyor.

Vak’anüvis Râşid (ö. 1735), de, *Divan*’ındaki bir beytinde sevgilinin sadece yüzünü değil bütün vücudunu “güneş” olarak tahayyül ederek, onun peştemala sarınmış vücudunu görenlerin yarım güneş tutulması olduğunu zannedeceklerini söylemektedir (Biltekin 1992: 372):

Mihr-i münîr nîm-kûsûf oldı zann ider

Ol fûta-i siyâhda cânâ gören seni

2. Güneşin, sevgilinin yüzünün parlaklığını görünce utanması ve utanç veya kıskançlık sebebiyle kararması da bu hususta çokça karşılaşılan tablolardandır. Divan şairinin muhayyilesinde bu, güneş tutulmasıdır. Yine bu cümleden olarak güneşin sevgilinin yüzüne benzemeye, onu taklide çalışması ve fakat bunu başarımaması da onun tutulmasına yol açar, ki bu da kıskançlıktan dolaydır.

Aşağıdaki beyitlerden ilkinde Fatih devri şairlerinden Sabâyî sevgilisine hitaben; “Müneccim, bilemez ve ‘güneş tutuldu’ diye yalan söyler; halbuki güneş senin yüzünü görünce utancından yüzüne perde çekmiştir.” derken (Köksal 2001: 2/495), muasırı Enverî de aynı düşünceyi dile getirmektedir (Tatçı - Kurnaz 2001: 51) :

Gün tutıldı diyü kizb eyler müneccim bilemez

Kim yüzün gördi hayâdan perdeye girdi_âftâb

Yanuñda yüzine kûsûf irmegin

Şehâ şemse irdi be-gâyet hicâb

Mostarlı Rüşdî (1636-1699) de ’de benzer ifadeleri görüyoruz (Şeyhî Mehmed 1989: 235):

İrdi kûsûfa mihr-i felek sad hicâb ile

Bilmem o meh anuñla bu gün rû-be-rû mîdur

Meşhur “*Hilye*” sahibi Hakanî Meh-

med Bey (ö. 1606) de *Divan*'ında, husûf ve kûsûfun oluşmasına, ay ve güneşin sevgilisinin yanağındaki ayva tüylerini görerek kıskançlıktan "nutkunun tutulması"nın sebep olduğunu söyler (Gülhan 1996: 238):

Hattuñ görüb ay ile gününñ nutkı tutuldu

Oldur sebep ey meh bu husûf ile kûsûfa

17. yüzyıl şairi Selânikli Emîn sevgilinin yüzünde görülen şeyin ayva tüyleri olmadığını, güneşin onun yüzünü görünce kıskançlıktan karalar giyerek şala büründüğünü söylemiş, güneş tutulmasını lafzen olmasa da zımnen bu şekilde şiirleştirmiştir (Safâî yz.: 25b):

Hat degildir görülen reşk-i cemâliye amñ

Karalar giydi güneş gökde bürüncü şâle

Gelibolulu Mustafa Âlî (1541-1600)'nin gü neş tutulmasını işlediği şu beyti ise güzel olduğu kadar bize çağıyla ilgili başka bilgileri vermesi bakımından da kayda değerdir (Aksoyak 2000: 2/783):

Sen kûsûf aňlama öykündüğüçün ârizuña

Kara sürmüş yüzine mihri meh eyler teşhîr

Bu beyitte şair sevgilisine "Sen bu olan olayı güneş tutulması zannetme; güneş senin yüzünü taklide çalıştığı için ay onun yüzüne kara çalmış, teşhir eder." diyor. Güneş, sevgilinin yüzüne öykünmekte, yani bir anlamda onun parlaklığını "çalmaya" kalkışmaktadır. Burada eski bir âdetin izlerine rastlıyoruz: Eskiden hem suçlunun utanarak bir daha böyle bir işe kalkışmaması, hem de seyredenlere ibret olması için bu suçun karşılığı olarak yüzüne kara çalınıp halk içinde gezdirilerek teşhir edilmesi âdetten imiş. Burada önemli bir nokta da hırsızlığa yeltenen güneşi teşhir edenin "meh" yani "ay" olmasıdır. Bu da bize güneş tutulma-

sının "ay" marifetiyle olduğunun o zaman da bilindiğini göstermektedir. Bu bilgi, güneşin ayla "rû-be-rû" olmasının ifade edildiği Mostarlı Rüşdî'nin yukarıdaki beytinde de mevcuttur. Esasen güneş tutulmasının ayın güneşle dünya arasına girerek gerçekleştiğine dair bilgiye daha önceki asırlara ait edebî metinlerde de rastlıyoruz. Rüşdî'den iki, Âlî'den bir asır önce yaşamış olan Necâtî (ö. 1509) de güneşin "ay ile" tutulduğunu söylüyor (Tarlan 1963: 420):

Kullarunñdan sayılır mâh-ı felek ammâ güneş

Bir ter oğlanı durur kim tutulupdur ay ile

Âlî'nin muasırı Bâkî'nin (1526-1600) *Divan*'ında da güneş tutulmasının "ay ile" olduğu açıkça ifade edilmiştir (Küçük 1995: 388):

Dâğ üzre dâğ urındı felek aşk-ı yâr ile

Mihr-i sipihre sanma kûsûf irdi ay ile

İslâm âlimlerinin müsbet bilimlerden özellikle astronomide çok eski dönemlerden beri büyük bir bilgi birikimine sahip oldukları bilinen bir husustur. Güneş tutulmasının gerçekleşmesiyle ilgili türlü inanışların günümüzde de hükümünü sürdüğü göz önüne alındığında şairlerimizin yüzlerce sene evvel bu astronomik bilgilere sahip olmalarını şaşkınlıkla karşılamamak mümkün değildir. Divan şairlerinin güneş tutulmasının yanı sıra ay tutulmasının nasıl gerçekleştiğini de bildiklerini yine Klâsik şiirimize ait metinlerden tespit edebiliyoruz. Fe-hîm-i Kadîm (ö. 1647?)'in a şağıdaki rubaisinin son iki mısrandan şairin, ay tutulmasının güneşle ay arasına dünyanın (arz) girmesiyle oluştuğu hususunda behresi bulunduğu anlaşılmaktadır (Üz-gör 1991: 704):

Bir âh idicek bu şeb harâretle Fe-hîm

Tâ zîr-i zemînde mihri itdi pür-bîm
Meh sâye-i arzı kendüye kıldı penâh
Nâ-gâh husûf oldu kıyâs itdi hakîm

3. Ay ve güneş her ne kadar parlak olsalar da her ikisinin de zevali vardır. Yani günün belli bir döneminde parlaklıkları gider ve görünmez olurlar. Ayrıca ay “husûf”, güneş ise “küsûf”la malûldür. Halbuki sevgilinin yüzü daima ışıltılı, pırıl pırıldır. Sırasıyla Kadı Burhaneddin (Ergin 1980: 291), Ferîdî (Köksal 2001: 2/940), Zâtî (Tarlan 1968: 1/463) ve Âlî’den (Aksoyak 1999: 1/269) alınan şu dört beyitte de aynı söyleyiş vardır:

Ay u güneşde çün gözüm gördi küsûf
ile husûf

Âyîne yüzüñi niçe güneş ü aya beñ-
zedem

Günden ezherdür yüzüñ irür güne
geh geh küsûf

Mehden enverdür cemâlün mâha
çün noksân olur

Felek bir zengî ile tutdı hurşîdi kü-
sûf adı

Cemâl-i pâkûñ ile anı bir tutmak ne
lâyıkdur

Öykünürdi ruhuña irmese hurşîde
küsûf

Mâha benzerdi yüzüñ olmasa rûyın-
da gubâr

4. Âşığın âhının dumanı o kadar ko-
yu ve şiddetlidir ki güneşin ziyâsını yok
eder; Divan şairinin muhayyilesinde bu
da bir güneş / ay tutulmasıdır. Bunun ti-
pik bir örneğini mahlasdaşlarından Sü-
rûrî-i Müderris diye ayırt edilen *Bahrü’l-
maârif* müellifi Sürûrî (ö. 1562)’de görü-
yoruz (Köksal 2001: 3/2258):

Hecr ile itsem eger ben bu seher
dûd-ı siyâh

Çerhe kâr idüp felekde tutulurdu
mihir ü mâh

Fehîm-i Kadîm (ö. 1647?)’de de bu
muhayyile, gün tutulması, küsûf, inkisâf
veya münkesif gibi güneş tutulmasını
lafzen ifade eden kelimeler kullanılmak-

sızın ifadesini bulmaktadır (Üzgör 1991:
388):

Ne dem zülf-i siyehle rûyın ol şâh-ı
cihân örter

Ruh-ı hurşîd ü mâhı dûd-ı âh-ı bî-di-
lân örter

5. “Küsûf”, birçok beyitte gam, elem,
keder veya bu anlam çerçevesi içindeki
benzer kelimelerle birlikte anılmış, kü-
sûftan kurtuluş da mutluluk ve rahata
erme olarak kabul edilmiştir. Hayretî (ö.
1534?) sevgilisine “Bu can güneşini gam
küsûfunda bırakma, kurtar ve maksat
yıldızını olgunluk burcuna eriştir!” diye
sesleniyor (Çavuşoğlu-Tanyeri 1981:
187):

Bu mihr-ı cânı kurtar koma küsûf-ı
gamda

Maksûd kevkebini burc-ı kemâle ir-
gür

Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi (ö. 1515) de
güneş tutulmasını “göklerin başının dön-
mesi” ve “kara gün gelmesi” olarak nite-
lendirmektedir (Erünsal 1983: 124):

Güneş tutıldı sanma kim olup ser-
geşte-hâl eflâk

Kara gün geldi başına bu mâh-ı
âlem-ârâdan

İnsana gam ve elem kaynağı olan
güneş tutulmasının ortadan kalkması bir
şükran vesilesidir. Nitekim Nev’î bir bey-
tinde öyle diyor (Tulum-Tanyeri 1977:
78):

Minnet Allâh’a ki hall oldu yine akd-
i küsûf

Burc-ı rifatde sa’âdet günü gösterdi
‘izâr

Fehîm-i Kadîm’den aldığımız aşağı-
daki iki beyitte de aynı hissiyatı görmek-
teyiz (Üzgör 1991: 484 ve 518):

Oldı küsûf-ı ‘ukde-i hîrmân ile gönül
Hurşîd-i nûr-bâhte-i âsumân-ı ye’s

Kaldı küsûf-ı ye’sde hurşîd-i tâlî’üm
Etmez nikâb-ı hüsnin o meh nîm-
bâz hayf

Nedim (ö. 1730) de, Sultan Ah-

med'in iyileşmesi üzerine yazdığı terkîb-i bendinin ilk bendinde, bu iyileşmeyi "güneşin kûsûf illetinden kurtuluşu"na benzetmiştir (Gölpınarlı 1972:235):

Olup her gicemiz kadr oldu her bir rûzumuz bayram

Ruh-ı ziş-i keder âyîne-i dilden nihân oldu

Kûsûf-ı illet olup ber-taraf cism-i şerîfînden

Yine çün mihr-i enver âleme pertev-feşân oldu

Sahibi meçhul şu beyitte arzu şarabının kadehe girmeden döküldüğünden ve arzu güneşinin daha doğmadan tutulduğundan bahsedilirken de aynı hüznün söz konusudur (Abdulkadiroğlu - Sarı 1998: 324):

Oldı rîzân girmeden câma şarâb-ı ârzû

Doğmadan düşdi kûsûfa âfitâb-ı ârzû

Güneş tutulmasının üzüntü, gam, keder, ye's gibi kelimelerle birlikte sıkça anılması, Klâsik Türk şiirinin bu tür duyguların yoğun olarak bulunduğu bir nazım türü olan "mersiye"yi akla getirmektedir. Gerçekten de güneş ve ay tutulması olayı, ölümle ilgili duygu ve düşüncelerin dile getirilmesi için, özellikle hüsn-i ta'lil sanatının imkânları düşünüldüğünde oldukça uygun görünmektedir. Nitekim Ulvî'nin II. Selim için yazdığı mersiyede -tahmin edilebileceği gibi- güneşin ve ayın padişahın ölümü üzerine tutulmasından bahsedilmektedir (İsen 1993: 40):

Bir gice tutup mâtem zulmetde idi dünyâ

Olmuşdı o şeb âlem firkat günine hem-tâ

Kalmışdı kûsûf içre hurşîd-i cihân-ârâ

Mahv idi husûf içre bir mâh-ı hümâ-sîmâ (...)

Halbuki bu örneği tespit ettiğimiz

mersiye türünü konu edinen ve çok sayıda mersiyenin bir arada bulunduğu çalışmada (İsen 1993) güneş tutulması olayı ile ilgili ikinci bir örneğe rastlayamıyoruz. Buradan mersiye yazarlarının bu tür için çok uygun olan bu tabiat olayıyla ölümü özdeşleştirmediklerini, belki de bundan imtina ettikleri sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu kaçınmanın dinî bir gerekçesi olabileceğini düşünüyoruz. Şöyle ki; Buhârî'de kayıtlı kûsuf hadislerinden birinin izahında şu bilgi yer almaktadır: Hz. Muhammed'in oğlu İbrahim'in öldüğü gün güneş tutulmuştu. Halk arasında "Güneş İbrahim'in mevtinden dolayı tutuldu." diye söz dolaşmaya başladı. Bunun üzerine Hz. Muhammed "Güneş ile ay hiçbir kimsenin ne mevtinden, ne hayatından dolayı tutulur. Bunu (güneş ve ay tutulmasını) görünce hemen namaza durup Allah'a duaya koyulun." dedi (Zeynüddin Ahmed 1991: 3/318). İslâmî bilgiler konusunda donanımları güçlü olan Divan şairlerinin bu hadisi bildiklerini, güneş ve ay tutulması olayını mersiyelerinde işlemekten bu yüzden kaçınmış olabileceklerini -bir ihtimâl olarak- düşünebiliriz.

Güneş tutulmasının Klâsik şiirimizde kullanılışını genel olarak yukarıdaki tasnif içinde tespit ediyoruz. Ancak bu gruplara dahil edemeyeceğimiz örnekler de yok değildir. Meselâ Hayâlî (ö. 1557), vücudundaki yaraların şiddetini anlatırken onların güneş ve aydan bile büyük olduğunu ifade için -yaraların yuvarlak olması dolayısıyla- "Eğer güneş ve ay tenimdeki dert yarasına öykünmeye çalışırlarsa birine kûsûf, ötekine husûf erişsin." diyerek âdetâ beddua etmektedir (Tarlan 1945: 224):

Öykünürse tende dâğ-ı derdüme hurşîd ü mâh

Birine ersün kesâfet biri olsun münhasif

Zâtî'nin Kanûnî için yazdığı bir ka-

sidesindeki şu beyit de kûsûfun kategorize ettiklerimizden farklı bir tarzda kullanılmasına bir başka örnektir (Kurtoğlu 1995: 51):

İsmetün hem-râh idilseydi kûsûfa ser-verâ

Hîç soydurmazdı ol zerrîn kabâyı âfitâb

(Ey padişah! Senin temizliğin, masumluğun “kûsûf”a arkadaş olsaydı, güneş o altından yapılmış elbiseyi üzerinden soydurmazdı.)

Özellikle mesnevilerdeki örneklerin bir çoğunda güneş tutulmasının bir teşbih unsuru olarak kullanıldığını görüyoruz. Güvâhî'nin *Pend-nâme*'sindeki

Cemâli mihrî görmesün kûsûfı

İrağ it mâh-ı ömrinden husûfı

beyti (Hengirmen 1983: 96), 16. yüzyıl şairlerinden Muhibbî'nin (?) *Gül ü Nevruz*'unda geçen

Gün yüzüne di neden irdi kûsûf

Meh ruhuñ söyle neden buldı husûf

beyti (Delice 1995: 184) ve Gelibolu

Âlî'nin *Tuhfetü'l-uşşâk* mesnevisinde geçen

Garaz ol mâha husûf irmekdi

Mihr-i Yakûb'a kûsûf irmekdi

beyti (Aksoyak 1995: 215) kullanılmış

bakımından da birbirine çok benzeyen bu tür örneklerdendir.

Sünbül-zâde Vehbî'nin, oğluna nasihatlarını ihtiva eden *Lutfiyye*'sinde (Sünbül-zâde Vehbî 1289: 240) olduğu gibi kûsûfun gerçek anlamında kullanıldığı beyitlerle de karşılaşıyoruz:

Sûret-i hâl-i husûf ile kûsûf

Olur ednâ 'amel ile mekşûf

Anı zann eyleme bir emr-i 'azîm

O hisâbı saña itdüm tefhîm

Divan Şiirinde Güneş Tutulmasıyla İlgili İnanış ve Âdetler

Güneş tutulmasının inanış ve âdet olarak Klâsik şiirimizde nasıl yer bulduğu hususu bize oldukça ilginç bilgileri vermektedir. 16. yüzyıl şairlerinden Ru-

melili Zaîfî'nin *Divan*'ında geçen şu beyitte bu inanışlardan biri gizlidir (Akar-su 1993: 68):

Yüzüne zülfün hicâb itme ki dir ehl-i nücûm

Rûm'da fitne olur ey meh tutılrsa âf-tâb

Bu beyitten anlaşıldığına göre o devirde müneccimler, güneş tutulduğunda Anadolu(Rûm)'da bir fitne, karışıklık, kargaşa olacağı hükmünü vermişler: Beyitte yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi sevgilinin saçı (zülf) yüzünü örtmüştür ve bu bir güneş tutulmasıdır. Şair, müneccimlerin güneş tutulduğu takdirde Anadolu'da fitne kopacağını söylediklerini, fitne kopmaması için de sevgilisinden yüzünü saçıyla örtmemesini istemektedir.

Zaîfî'nin bu beytinde ilm-i nücûma (yıldız ilmi, müneccimlik) dayalı bir tespit söz konusudur. İlm-i nücûm veya ilm-i tencîm denilen bu eski ilim, gezegenlerin durumlarına bakılarak onlardan insan ve toplum yaşayışına, özellikle de devlet ve hükümdarların durum ve istikbâllerine dair bir takım hükümler çıkarmaya dayalı idi. Öteden beri bütün dünyada rağbet görmüş, eskiden hükümdarlar başta olmak üzere toplumun her kesiminde kabul ve ilgi görmüş bir bilgi sistemi olan ilm-i nücûmun, bugünkü astrolojinin eski şekli olduğunu söylemek de mümkündür.

İlm-i nücûmdan çeşitli nüanslarla ayrılan, ancak ilm-i nücûm kadar tanınmayan ilm-i melheme (veya melhame) de çeşitli astronomik olaylarının oluşma zamanları ile toplum ve devletlerin yaşantılarını ilişkilendiren bir ilim dalı olup bu türe ait eserlerde de güneş tutulmasıyla ilgili inançlar yer almaktadır. Ancak bu yazının konusunu, Klâsik edebiyatımıza mensup şairlerin güneş tutulmasını nasıl görüp değerlendirdikleri ve bunlar arasındaki inanış ve âdetlerin izlerini

tespite yönelik olduğundan ilm-i nücûm ve ilm-i melhemenin hükümlerinden sadece bahsetmekle ve birkaç beyitle örnekler vermekle yetineceğiz. Çünkü buradaki bilgiler şairlerin kendi hayâl ve düşünce âlemlerinin ürünü olmayıp mevcut bir takım bilgilerin manzum ifadesi durumundadır. Edebiyatımızda iki manzum melheme metni bilinmektedir. Bunlardan biri Yazıcı Sâlih'in 1408/1409'da telif ettiği *Şemsiyye*, öteki Cevri'nin (ö. 1654) aynı konuyu işleyen *Melheme-i Cevri*'sidir. Her ikisi de mesnevi tarzında yazılmış olan bu eserlerin³ telif olmayıp Ebu'l-fazl Hubeyş-i Tiflîsî (ö. 1293)'nin *Mel hame-i Dâniyâl ve Beyânü'n-nücûm* adlı eserlerinden tercüme olduğu tahmin edilmektedir⁴. Söz konusu melheme metinleri çeşitli astronomik olaylara göre "fasıl"lara ayrılmıştır (gün tutulduğundadır, ay tutulduğundadır, gün ağullandığındadır... gibi). Bu fasıllarda her ay ve ayın günleri alt bölümler (bâblar) hâlinde sunulmaktadır. "Bu başlıklardan da anlaşılacağı üzere mevzubahis edilen ayda bu hadiseler olunca o yılda (bazan Rûm ikliminde, Acem diyarında, Bâbil ülkesinde, Şam'da, Bağdat'ta v.s. şehirlerinde diye yer belirtilerek) bilhassa kıtlık-bolluk, ucuzluk-pahalılık, sulh-savaş, fitne-fesad, hayır-şer, hastalık-sağlık, yağmurun azlığı-çokluğu, zelzele vs. gibi şeylerden hangilerinin olacağı söylenir (Çelebioğlu 1998: 78)." *Şemsiyye*'de ilk fasıl güneş tutulmasına ayrılmıştır. Meselâ teşrîn-i evvel ayında gün tutulduğunda şunlar olacaktır (Çelebioğlu 1998: 81):

Ger bu ayda gün tutula iy zarîf
Pâdişâhuñ düşmeni ola za'îf
Hor ola düşmen şehâ ola zafer
Çün za'îf ola 'adû hoşdur sefer
Martda vü abrilde mâyısında hemîn
Yağmaya yağmur kurak ola zemîn
(...)
Yiye çekürge tahılları delim
Kızlık ola memleket içi 'azîm

(...)

Çok vezîr öle bu yıl iy dil-rübâ
Katl ideler bunları çokdur vebâ
İlle Mısır ilinde ola bellü bil
Kırılır kalmaz geçer dir işbu yıl
Çok kırılır hem bu yıl tutma atı
Çok ola buz dir bu yıl hem kış katı
Yazıcı Sâlih'in Şemsiyye'sinde ge-

çen;

Rûmili'nde ola hem harb u fiten
mısrai ile Melheme'deki;

Ola hem Rûmili'nde harb u kıtâl

mısramı (Ayan 1981: 24), Za'îfi'nin yukarıdaki beytiyle uygunluk gösterdikleri için burada özellikle zikretmek istiyoruz.

Güneş tutulmasıyla ilgili inanışlardan biri de tutulma anında güneşe bakmanın uğursuzluk getirdiğine dairdir. Eşref Paşa "Ayva tüyleri çıkmaya başlarken sevgilinin yüzüne hiç bakmam, zira tutulma anında güneşe bakmak uğursuzluktur." diyor (Onay 1993: 182):

Hat gelince 'ârız-ı dildâra hiç itmeme
nigâh

Mihre hengâm-ı kûsûfında nazar
meş'ûmdur

Bu beyit için Ahmet Talat Onay, "Tutulmuş güneşe bakmak uğurlu sayılmaz, göze zarar vereceğine, bakanın akıbetinin iyi olmayacağına itikad olunur; bakmak isteyenler de renkli çıra isiyile karartılmış bir cam ardından bakarlar. Şu beyit bu itikadı gösterir." demektedir. Eskiden "meş'ûm", yani uğursuz olarak kabul edilen ve bu yanı sıra bir "inanış" özelliği gösteren tutulma esnasında "çıplak gözle güneşe bakma"nın göze zarar verdiği olgusu, bugün bilimsel bir gerçek durumdadır. Herhâlde o zaman da müneccimler tarafından bilinen bu gerçek, halkın kûsûf anında güneşe bakmasını engellemek için bunun uğursuzluk olduğuna dair kasıtlı olarak yaydıkları ve zamanla halk arasında kabul görmüş bir inanış olsa gerektir.

Aşağıdaki beyitlerde güneş tutulduğu zaman halkın bir takım gürültüler çıkarması âdetine işaretler vardır. Gelibolulu Âlî, Durak Ağa'ya yazdığı bir kasidesinde “Dünyayı parlatan güneş tutuldu diye ufukları inleme ve ağlama gürültüleri kapladı.” diyor (Aksoyak 1999: 1/259):

Hurşîd-i cihân-tâba kûsûf irdi diyü
Tutdı âfâkı bu dem velvele-i nâle vü
zâr

Bursalı Sehmî de (ö. 1645), güzel bir hüsn-i ta'lîl ile sabah rüzgârının sevgilinin saçının buklelerini dalgalandırınca (saç sevgilinin yüzünün parlaklığını kapattığı için) güneş tutuldu zannedilip ortalığı bir velvelenin kapladığını söylemektedir (Şeyhî Mehmed 1989: 171):

Beñzer ki sabâ turre-i dildâra el ur-
muş

Âfâka kûsûf oldı diyü gulgule düşdi
Fehîm-i Kadîm Divanı'ndan alınan
aşağıdaki beyitte de “Aşıkları geceyi yırtan feryâda yönelten, yanağındaki ayva tüylerinin güneş tutulmasına sebep olmasıdır.” denmektedir (Üzgör 1991: 620):

Hatt ile ruhsârûñ itmiş âfitâbı mün-
kesif

Ehl-i ‘aşkı mâ’il-i feryâd-ı şeb-hîz ey-
leyen

Her üç beyitte de güneş tutulduğunda insanlar arasında bir kargaşa çıktığı, birtakım bağırışmalar, gürültüler (velvele, gulgule, feryat) çıktığı / çıkarıldığı anlaşılıyor. Bu, esasen temelleri çok eskiye dayanan bir âdettir. Eski Türkler ay ve güneş tutulmasında kötü ruhları -cinleri, perileri, ejderhaları veya cadıları- uzaklaştırmak için davul çalarlar, gürültü yaparlar ve bu şekilde onların kovulacaklarına inanırlardı (Boyraz 2000: 313). “Güneş tutulması sırasında göğe doğru tüfek, tabanca atılması, davul veya teneke çalınması, gürültü çıkarılması, Türk inanç sisteminde görülen kara ve ak iyeler ile ilgili inançtan kaynaklanmaktadır.

Güneşin yüzünü kara iyelerin kapladığına ve ışığın yeryüzüne inmesine engel olduklarına inanırlar. Bu yüzden bunları korkutup kaçırmak için adı geçen yollara başvurulurdu.” (Kalafat 1995: 38). Bugün de hâlâ Anadolu'nun bir çok yerinde güneş tutulması gerçekleştiğinde davul çalma, küp kırma, teneke çalma, bakır döğme, silâh sıkma gibi bazı uygulamaların olduğu bilinmektedir (Meselâ bkz. Petekçi 1953: 661; Bürrian 1971: 13; Artun 1978: 248; Görücü 1999: 97).Güneş tutulduğunda gürültü çıkarma âdetinin nasıl oluştuğuna dair farklı bir yaklaşımı da *Hacı Bektaş Velâyetnâmesi*'nde (Velâyetnâme yz.: 129-132) nakledilen bir olay vesilesiyle tespit etmekteyiz. Bu bilgiyi de önemine binaen burada aktarmak istiyoruz⁵:

İlm-i nücûm âlimlerinden Şeyh Necmeddin, bu ilme dair bir eser yazarak devrin Bağdat padişahı Raşid bin Abbas'a sunmuş. Raşid bin Abbas'ın, eline ne geçerse sarayın pencerelerinden Şat ırmağına atmak ve cisimlerin ırmağa düşmesiyle çıkan sestem zevk almak gibi tuhaf bir zevki varmış. Şeyh Necmeddin'in eseri de aynı âkıbete uğramış. Bu olaya çok içerleyen ve bu aşağılanmayı içine sindiremeyen Şeyh Necmeddin oradan Tataristan'a gitmiş. O devirde Tataristan ve havalisinde hükümdar Cengiz Han imiş. Cengiz Han'ın huzuruna çıkarak Bağdat'ın iyi korunmadığını, asker hazırlayıp Bağdat'a gönderirse Bağdat'ı kolayca fethedebileceğini söylemiş. Cengiz Han ona itibar etmeyince kendisinin çok bilgili bir kimse, özellikle de ilm-i nücûmda âlim olduğunu söylemiş. Cengiz Han bunu ispatlamasını isteyince falan gün güneş tutulacak diye bir tarih vermiş. Cengiz Han da, gerçekten söylediği vakitte güneş tutulursa Bağdat'a asker sevk edeceğine dair söz vermiş. Söylendiği gün gelip güneş tutulmaya başlayınca Şeyh Necmeddin sevinçle saraya koş-

muş. Fakat muhafızlar Cengiz Han'ın uykuda olduğunu ve kesinlikle uyandırmayacaklarını söylemişler. Bunun üzerine Şeyh Necmeddin halka seslenerek ellerine ne geçerse birbirine vurarak, yerlere çaparak gürültü yapmazlarsa güneşin bir daha yüzünü asla gösteremeyeceğini söylemiş. Halk, Şeyh'in istediği gibi müthiş bir gürültü çıkarmaya başlamış. Gürültüye Cengiz Han uyanmış ve güneşin tutulduğunu görünce söz verdiği gibi Bağdat üzerine yürümüş ve Bağdat hükümdarı Raşid bin Abbas'ı öldürmüş. Böylece Şeyh Necmeddin, Bağdat hükümdarından intikamını acı bir şekilde almış. *Velâyetnâme*'de belirtildiğine göre halk arasında o günden bu güne her güneş ve ay tutulmasında gürültü yapmak âdet olmuş.

Divan şiiri metinlerinde geçen güneş tutulmasıyla ilgili âdetlerden biri de tutulma anında ezan okunmasıdır. Güneş tutulduğu anda namaz kılınması âdeti bugün de mevcuttur⁶. Bu, yukarıda geçen hadiste de görüleceği gibi aynı zamanda dinî bir vebedir ve olağanüstü bir tabiat olayının vuku bulması esnasında yaradana bağlılık ve şükran ifadesidir. Güneş tutulduğunda küsûf namazı kılınmadan önce ezan okunmasının da 17. yüzyıl Türkiye'sinin âdetlerinden olduğu Nâbî'nin şu beytinden anlaşılmaktadır (Onay 1993: 182):

Gelince hattı o şûhuñ 'aceb mi âh itsem

Küsûfa girdigi dem âftâb ezân okınur

Güneş tutulmasıyla ilgili ilginç âdetlerden birinin de tutulma anında aynaya bakmak olduğunu Nevres-i Kadîm'in (ö. 1761) bir beytinden öğreniyoruz (Akkaya 1996: 2/54):

Geldi hat ruhsârîna aç sîne-i billûruñı

Bakılır âyîneye vakt-i küsûf-ı âftâb
Nevres bu beytinde sevgilinin yüzü-

ne ayva tüyelerinin gelmesini güneş tutulması olarak tahayyül ediyor ki, şairlerdeki bu çağrışıma yukarıda değinmiştik. Şair bu hâlde sevgiliye seslenerek, "Yüzünde hattının belirmesi güneş tutulması demektir. Güneş tutulması ânında aynaya bakılır. O hâlde şu -ayna gibi- göğsünü aç da bakayım." demektedir.

Bursalı Na'im (ö. 1753)'in şu beyti de bu âdeti hatırlatan izler taşımaktadır (Atlansoy 1998: 381):

Taş-ı sîmîn tutar sanma dilâ vakt-i tırâş

Mihr-i rüyunda küsûf-ı hatta nezzâre ider

Bu beyitte sîmîn taş, yani gümüşten yapılmış tıraş leğeni parlaklığı ve yuvarlaklığı dolayısıyla güneşe benzetilmektedir. Aynı zamanda bu sîmîn leğende sevgili (mahbûb) kendi yüzünü seyretmekte, "taş" a dökülen "hat" lar yüzün görünmesini engellemekte, dolayısıyla bu da bir güneş tutulması olmaktadır. Bu beyitte doğrudan doğruya güneşin tutulma anında aynaya bakma âdeti bulunmamaktadır; ancak ayna gibi parlak gümüş leğende mahbûbun kendisini görmesi bu âdeti çağrıştırmaktadır.

Eskiden sadece güneş tutulmasında değil ay tutulmasında da aynaya bakmanın âdet olduğu yine Nevres'in şiirlerinde kayıtlıdır. Hatta Nevres'te ay tutulduğu anda aynaya bakılması âdetiyle ilgili daha çok örneğe rastladığımızı söylemeliyiz. Yaptığımız araştırmalarda bu âdetin sebebini veya mevcut âdetler içinde bir uygulamasını tespit edemedik. Yeni ay görüldüğünde aynaya bakmak, suya, bir erkek çocuğa vs. bakmak âdeti bilinmektedir (Boyraz 2000: 318-322). Ancak görebildiğimiz kaynaklarda güneş veya ay tutulduğunda aynaya bakmak âdeti ile ilgili bir bilgiye bulamadık.

Sonuç

Divan şiiri dünyasında "kozmoğrafya" önemli bir yer işgal etmektedir. Gü-

neş, bu kozmik âlem içinde “hararet ve ısı kaynağı oluşu, ışık ve aydınlık vermesi, parıltısı, gökyüzündeki yeri, burçlarla ve diğer gezegenlerle kurulan münasebeti, bitkiler ve madenler üzerindeki tesiri... gibi birçok yönüyle Divan şiirine konu olan kozmik unsurların başında gelir” (Küçük 1988: 149). Ay’ın belirli dönemlerde dünya ile güneş arasına girerek yeryüzünün bir kısmında güneş ışınlarının yeryüzünün bir bölümüne yansıtmasına engel teşkil etmesi demek olan güneş tutulması da, insanoğlunun öteden beri ilgisini çekmiş astronomik bir olaydır. Tabiatıyla bu olay da türlü söz oyunları ve edebî sanatlarla süslenerek Divan şiiri metinlerinde yer bulmuştur.

Güneş tutulmasına şiirlerinde türlü şekillerde yer veren Divan şairleri, bu olayla ilgili olarak devirlerinin çeşitli inanış ve âdetlerini de aktarmışlardır. Söz konusu metinlerde zikredilenler, yazımızın girişinde değindiğimiz gibi Divan şiirinin günlük hayattan ve halk yaşayışından kopuk, dünyaya kapalı bir şiir olmadığını bir işareti olmasının yanı sıra, daha önemli olarak, konu hakkında eski devirlerin inanış ve âdetlerini yansıtması bakımından halkbilimi çalışmalarına kaynaklık edebilecek bilgiler ihtiva etmektedir.

KAYNAKLAR

- ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim ve Mehmet SARI, 1998. *Recâizâde Ahmed Cevdet, Nevâdirü'l-âsâr fi Mütâla'ati'l-es'âr*, Anıl Matbaası, Ankara.
- AKARSU, Kâmil, 1993. *Rumelili Za'îfi Hayatı, San'atı, Eserleri ve Divanından Seçmeler*, MEB Yayını, Ankara.
- AKKAYA, Hüseyin, 1996. *Nevres-i Kadîm And His Turkish Divan*, 2 Cilt, Harvard University, Cambridge.
- AKSOYAK, İ. Hakkı, 1995. *Gelibolulu Âlî ve Tuhfetü'l-uşşâk'ı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.

- AKSOYAK, İ. Hakkı, 1999. *Gelibolulu Âlî ve Divanlarının Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2 Cilt, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara.
- ARTUN, Erman, 1978. *Tekirdağ Folklor Araştırması*, Tem Ofset Yayını, İstanbul.
- ATLANSOY, Kadir, 1998. *Bursa Şairleri*, Asa Yayınları, Bursa.
- AYAN, Hüseyin, 1981. *Cevri Divanı*, Atatürk Üniversitesi Yayını, Ankara.
- BATUR, Atilla. 1996. *Yazıcı Sâlih ve Şemsiyyesi: İnceleme-Metin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri.
- BİLTEKİN, Halit, 1993. *Râşid Divanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- BOYRAZ, Şeref, 2000. *Türk Halkbiliminin Yazılı Kaynakları Olarak Melhemeler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- BÜRİAN, İrfan, 1971. “*Erzurum ve Çevresi Örf ve Âdetleri*”, *Folklor Doğru*, S. 13, s. 21-27.
- CANAN, İbrahim, trsz. *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Cevri, 1272. *Melheme-i Cevri*, Tab-hâne-i Âmire Litoğrafya Destgâhı, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet - M. Ali TANYERİ, 1981. *Hayretî - Divan*, İÜEF Yayını, İstanbul.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, 1998. “*Yazıcı Sâlih ve Şemsiyyesi*”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yayınları, Ankara, s.55-91.
- DELİCE, İbrahim, 1995. *Niğdeli Muhibb Gül ü Nevruz (İnceleme-Metin-Dizin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ.
- ERÜNSAL, İsmail E, 1983. *The Life And Works of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi With A Critical Edition of His Divan*, İÜEF Yayını, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, 1972. *Nedim Divanı*, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul.
- GÖRÜCÜ, İshak, 1999. *Her Yönüyle Gürün*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas.
- GÜLHAN, Abdülkerim, 1996. *Hakani Mehmed Bey: Hayatı, Eserleri ve Divanı, Tenkitli Metin*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi SBE, Ankara.
- HENGİRMEN, Mehmet, 1983. *Güvâhî*

Pend-nâme, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.

İPEKTEN, Haluk 1970. *Nâ'îli-i Kadîm Divanı*, MEB Yayını, İstanbul.

İSEN, Mustafa, 1993. *Acıyı Bal Eylemek - Divan Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, Ankara.

KALAFAT, Yaşar, 1995. *Doğu Andolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, AKM Yayını, Ankara.

KILIÇ, Filiz, 1996. "Osmanlı Hanedanından Bir Şair: Şehzâde Korkut", *Bilig*, S. 2, s.203-219.

KÖKSAL, M. Fatih. 2001. *Edirneli Nazmî Mecma'ün-nezâ'ir (İnceleme-Tenkitledir Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 3 Cilt, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.

KURNAZ, Cemal - Mustafa TATÇI, 2001. *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*, MEB Yayını, Ankara.

KURTOĞLU, Orhan, 1995. *Zâtî Divanı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara.

KÜÇÜK, Sabahattin, 1988. "Divan Şiirinde 'Güneş' Üzerine Bir Deneme", *Mehmet Kaplan İçin*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, s. 149-176.

KÜÇÜK, Sabahattin, 1995. *Bâkî Divanı*, TDK Yayını, Ankara.

Latîfi, 1314. *Tezkire-i Latîfi*, İkdâm Matbaası, İstanbul.

ONAY, Ahmet Talat, 1993. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Haz.: Cemal KURNAZ, TDV Yayını, Ankara.

PETEKÇİ, Ahmet, 1953. "Bozkır'da Güneş ve Ay Tutulması", *Türk Folkloru Araştırmaları*, Ankara.

Safâî yz. *Tezkire-i Şuarâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Eki, Nu. 112.

SUNGUR, Necati, 1994. *Âhî Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

Sünbül-zâde Vehbî 1289. *Lutfiyye-i Vehbî*, Vezirhanı Matbaası, İstanbul.

Şeyhî Mehmed Efendi, 1989. *Vakâî'u'l-fuzalâ* (Şakâik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri C.3), Haz. Abdülkadir ÖZCAN, Çağrı Yayınları, İstanbul.

TARLAN, Ali Nihat, 1945. *Hayâlî Divanı*, İÜ Yayını, İstanbul.

TARLAN, Ali Nihat, 1963. *Necâtî Beg Divanı*, MEB Yayını, İstanbul.

TARLAN, Ali Nihat, 1968. *Zâtî Divanı*, İÜEF Yayını, C.1, İstanbul.

TERZİ, Mehmet, 1994. *Yazıcı Salih (Selahaddin) Kitabı-Şemsîyye (Melhame-i Şemsîyye, Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya.

TULUM, Mertol - M. Ali TANYERİ, 1977. *Nev'î Divanı*, İÜEF Yayını, İstanbul.

ÜZGÖR, Tahir, 1991. *Fehîm-i Kadîm Hayaatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, AKM Yayını, Ankara.

Velâyetnâme yz. *Hacı Bektaş Velâyet-nâmesi* (Anonim), Dr. Doğan Kaya Kütüphanesi'ndeki yazma nüsha.

WIEDEMAN, E., 1996. "Küsûf ve Husûf", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C.6, Ankara.

Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdullatîfî-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, Çev. Ahmed Naim, TDİB Yayını, 13. Baskı, Ankara 1991.

NOTLAR

¹ Divan şiirinde güneşin kullanılışı üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Küçük 1988.

² Bu tasnif, ifade ettiğimiz gibi bir "genel"lemedir ve sadece görebildiğimiz örnekler için geçerli olabilir. Divan şiirinin geniş çerçevesi içinde güneş tutulmasının farklı şekillerde kullanıldığını gösteren örneklerin bulunması elbette mümkün ve muhtemeldir.

³ Yazıcı Sâlih'in Şemsîyye'si üzerine biri doktora, öteki yüksek lisans olmak üzere iki tez hazırlanmıştır. Bkz. Terzi 1994; Batur 1996. Kütüphanelerimizde çok sayıda yazma nüshası bulunan Cevrî'nin eseri eski harflerle basılmıştır. Bkz. Cevrî 1271. Cevrî'nin *Melheme*'si de bir doktora tezinde yeni harflere çevrilmiştir: Boyraz 2000.

⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Çelebioğlu 1998; Boyraz 2000.

⁵ Bu bilgiyi, adı geçen eser üzerinde çalışma yapan değerli meslektaşım Yrd. Doç. Dr. Namık Aslan'dan aldım. Kendisine teşekkür ederim.

⁶ Kusûf namazı hakkında geniş bilgi için bkz. Canan trsz: 8/539-541.